

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE DUDAK BENZEŞMESİ (LABIAL SINGARMONİZM)

Savaş ŞAHİN*

Öz

Türkçede dudak uyumunun Eski Türkçeden başlayarak pek sağlam olmadığı, Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde dudak uyumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Türkçede yuvarlaklaşmaların çeşitli sebepleri vardır. Eski Türkçede /g/, /ğ/ seslerinin düşmesi, dudak ünsüzlerinin etkisi, benzeşmeler uyumun bozulma sebeplerinin başında gelir. Bazı kelimelerdeki yuvarlaklaşmanın sebebi ise anlaşılammamaktadır. Türkçede yuvarlaklaşmalar yazı dilinde gösterilmez, fakat konuşma dilinde yuvarlaklaşmalara rastlanır. Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ile birlikte Anadolu ağızlarında; Oğuz, Kıpçak, Karluk, Kuzeydoğu grubu lehçelerinin bazılarında yuvarlaklaşma, konuşma dilinde belirgin olarak görülmektedir. Türkmen Türkçesinde standart yazı dilinde yuvarlak ünlüler belirli hecelerden sonra yazı dilinde gösterilmemesine rağmen, konuşma dilinde yuvarlaklaşmaların olduğu görülmektedir. Bu yuvarlaklaşmalar da bazı Türkmen ağızlarında görülmektedir. Türkmen Türkçesinde ikinci heceden sonra yuvarlak ünlü bulunmaması dudak uyumunun bozulmasına sebep olmuştur. Standart yazı diline gelecek olursak Türkmen Türkçesinde dudak uyumuna uyan kırka yakın ek vardır. Türkmen Türkçesinde yazı dilinde gösterilmeyen yuvarlaklaşmalar yalnızca konuşma dilinde görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki yuvarlaklaşmalar sözcükteki ünlülerin kalınlık veya inceliğine, geniş veya darlığına, uzunluğuna veya kısalığına, sözcüğün hecelerinin açık veya kapalı olmasına, hece sayısına,

Geliş Tarihi: 07.11.2018

Kabul Tarihi: 04.03.2019

Makalenin Künyesi:

Şahin, S. (2019). "Türkmen Türkçesinde Dudak Benzeşmesi (Labial Singarmonizm)". *Türk Dünyası*, 47, 229-244.

DOI Numarası/DOI Number: 10.24155/tdk.2019.104

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı. savass154@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4462-9006

sözcüğe gelen eklere, konuşurun konuştuğu diyalektin ses özelliklerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Türkmen Türkçesinde görülen uzunluklar dar-yuvarlak ünlülerde dudak uyumunu değiştirmez. İkinci hecedeki dar ünlü, imlada düz ünlü harfle yazılır ama yuvarlak ünlüyle söylenir. Bu çalışmada Türkmen Türkçesinin konuşma dilinde görülen yuvarlaklaşmalar ele alınmaya çalışılmıştır. Türkmen Türkçesini öğrenmeye ya da konuşmaya çalışanların zorlandıkları bir mesele olduğu için bu konunun ayrıntılı olarak incelenilmesi düşünülmüştür.

Anahtar sözcükler: Dudak benzeşmesi, dudak uyumu, Türkmen Türkçesi, Türk lehçelerinde yuvarlaklaşma.

Labial Singarmonizm in Turkmen Turkish

Abstract

It is observed that labial harmony has emerged in the last period of Ottoman Turkish in which the labial harmony in Turkish is not very strong starting from Old Turkish. There are various reasons of labialisation in Turkish. The decline of the /g/, /ğ/ consonants in Old Turkish, the effect of lip consonants similarities are the leading causes of deterioration. The reason of labialisation in some words is not understood. In Turkish, labialisation is not shown in written language, but labialisation is observed in the spoken language. Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish in the Anatolian dialects; In some of the dialects of Oghuz, Kipchak, Karluk and North-east groups, labialisation is seen clearly in the spoken language. Although round vowels in the standard written language in Turkmen Turkish are not shown in the written language after certain syllables, it is observed that there are roundings in the spoken language. These roundings are also seen in some Turkmen dialects. The fact that there was no labial vowel in Turkmen Turkish after the second syllable caused deterioration of the lip harmony. If we come to the standard written language, there are nearly forty suffixes in the linguistic harmony in Turkmen Turkish. Roundings not shown in the written language of Turkmen Turkish are seen only in the spoken language. Roundings in Turkmen Turkish may vary depending on the thickness or fineness of the vowels, their wide or narrowness, their length or shortness, the syllable of the word, the number of syllables, the suffixes to the word and the sound characteristics of the dialect spoken by the speeches. The lengths seen in Turkmen Turkish do not change the labial harmony in narrow-rounded vowels. The narrow vowel in the second syllable, spelling is written in the famous letters, but the round is said with a famous. In this study, the roundings seen in the Turkic language, which are not seen in the written language, but which are seen in the spoken language, are discussed. This issue is considered to be studied in detail because it is an issue that create troubles for people trying to learn or speak Turkmen Turkish.

Keywords: Labial Singarmonizm, labial attraction, Turkmen Turkish, labial attraction in Turkish dialect

Giriş

Yuvarlaklaşma “labialisation”; düz bir ünlünün yanındaki dudak ünsüzünün veya kelime içindeki yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak sıradan bir ünlüye dönüşmesi olayıdır. Benzetme olayıyla açıklanabilen bu olayda, kelime dudak ünsüzü ya da yuvarlak ünlü düz ünlüye dudaksıl ya da yuvarlaklık özelliğini verir: *biber~büber*, *çamır~çamur*, *kavın~kavun*, *bedük~böyük*, *okı~oku-* gibi (Savran, 2018: 90). Türkçede tarihî zamanlarda oluşan dudak uyumu Doğu Türkçesinde daha hızlı, Batı Türkçesinde ise kendini daha geç göstermiştir (Banguoğlu, 2007: 88).

“Yuvarlaklık, düzlük bakımından vokal uyumunun Türkçenin ilk devirlerinden beri umumîleşip sağlam kaideler olarak ortaya çıkmadığı malumdur.” Yuvarlaklaşma, Eski Türkiye Türkçesinin en önemli fonetik özelliklerinden birini oluşturmaktadır (Timurtaş, 1994: 27). Oğuz sahasına ait önemli eserlerden biri olan *Dede Korkut*’ta yuvarlaklaşmayla ilgili örneklerin çokluğu dikkat çekicidir: *belür-* “belirmek, belli olmak” 63-6, *belürsüz* “belirsiz” 216-6, *aşuk* “aşık”, *haksuz* “haksız” 111-110 (Ergin, 1997).

Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü taşıyan ekler, bugün Anadolu ağızlarının bir kısmında bu yapılar ile korunmaktadır. Bir kısmı Eski Anadolu Türkçesiyle bağlantılı olan ünlü yuvarlaklaşmalarında, dudak ve diş-dudak ünsüzleri ile birlikte kelime içindeki herhangi bir yuvarlak ünlü, komşu ünlüleri yuvarlaklaşma yönünde etkileyebilmektedir. Bu değişme, Anadolu ağızlarındaki Kıpçak Türkçesi izlerinden biridir (Karahan, 2011: 16-17). Bazı Anadolu ağızlarında dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırma etkisiyle a~o, ä~ö değişimine oldukça sık rastlanır: *çevir->çövür-*, *evlen->övlen-*, *deve>döve* vb. (Korkmaz, 1994: 43).

Türkçede yuvarlaklaşma ses hadisesinin genel olarak dudak, gırtlak ve damak art ünsüzlerinin ünlüler üzerinde yuvarlaklaştırıcı etkisiyle olduğu bilinmektedir. Tarihî Türk lehçelerinde görülen ünlü yuvarlaklaşma örneklerinin dudak ünsüzlerinin etkisiyle ya da ünlülerin ilerleyici ya da gerileyici benzeşmesiyle olduğu görülmektedir (Özek, 2014:137). Türk lehçeleri arasında ünlülerin, dudak benzeşmesi (sinharmonizm, attarsiyonu, labial affinite) bakımından önemli özelliği bulunan lehçeler Kazak ve Kırgız Türkçeleridir. Bu iki lehçede dudak çekimi uyumu diğer lehçelerde çok güçlü olmakla birlikte Kırgız Türkçesinde daha ileri seviyededir (İnan, 1964: 67).

Tatar ve Kazak Türkçesinin standart yazı dillerinde dudak uyumu gösterilmemesine rağmen konuşma dilinde dudak uyumu görülmektedir. Kırgız Türkçesinde bu uyum daha da ileri giderek dudak uyumu yuvarlak ünlülü kök hecesini takip eden bütün ünlüleri (kötörmögönler “götürmeyenler”, *köpölöklördön* “kelebeklerden”) yuvarlaklaştırmıştır (Öner, 1998:

23). Kıpçak Türkçesinde de özellikle *Codex Cumanicus*'ta ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde, yapısında dudak ve diş-dudak ünsüzü bulunan kelime tabanlarında bu ünsüzün etkisiyle yuvarlaklaşma örneklerine (avuç>ovuç, defter>düfter) rastlanır (Güner, 2013: 81). Çağatay Türkçesinde ise diğer tarihî lehçelere göre yuvarlaklaşma hadisesinin fazla olduğu görülür. Bu yuvarlaklaşmalar daha çok yuvarlaklaşmaya uğrayan sesin yanındaki ünlü ve ünsüzlerin etkisinden kaynaklanmaktadır (Argunşah, 2013: 84). Örneğin, /ü/nün tesiriyle e>ö: çeküş/çöküş, /ü/nün tesiriyle i>ü: incü/üncü; /v/ ile biten fiil tabanlarından sonra: *sivdüm* “sevdim”, *qav-uş-* vb. (Eckman, 2003: 112-113).

“Türkçenin ses özelliklerinden birisi de dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumudur ve bu uyumun özelliği de ünlülere bağlı olmasıdır. Bu yüzden Arap alfabesinin kullanıldığı dönemlerde, çoğu zaman ünlüleri göstermeyen kalıplaşmış bir imladan dudak uyumunun seyrini tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Eski Türkiye Türkçesinde büyük oranda bozulan dudak uyumunun en geç 18. yüzyılda tamamlandığı ortaya konulmuştur.” (Kartallıoğlu, 2007: 86).

Muharrem Ergin, bazı seslerin etkisiyle düz ünlülerin yuvarlaklaşması şeklinde açıkladığı yuvarlaklaşmanın “Türkçede daha önce ve daha çok konuşma dilinde görüldüğünü yazı dilinde geçmediğini” söyler (Ergin, 2002: 54). Türkmen Türkçesinde de yuvarlaklaşmalar yazı dilinde gösterilmez. Bu çalışmada Türkmen Türkçesinde konuşma dilinde görülen yuvarlaklaşmalar ele alınacaktır. Yuvarlaklaşma ses hadisesi Türkmen ağızlarının birçoğunda görüldüğü malumdur. Türkmen Türkçesi standart yazı dilinde düz ya da geniş ünlülü olarak yazılan bazı ünlülerin söyleyişte yuvarlak olduğu görülür. Biz de bu yuvarlaklaşmaların hangi sesler yanında, hecenin neresinde görüldüğünü, hangi seslerin hangi sese değiştiğini göstermeye çalıştık. Çalışmamızda genel hatlarıyla; eklerde, alıntı kelimelerde, birleşik kelimelerde ve eklerdeki dudak uyumuna değinilmiştir. Verilen örneklerin hepsi standart Türkmen yazı diline birlikte Teke ağzında da kullanılan kelimelerdir.

Türkmen Türkçesinde Dudak Uyumu

Türkmen Türkçesi gramerlerinde ünlüler; “konuşma organlarının birbirine değmeden, ağzın geniş açılmasıyla sadece sestene oluşan seslere ünlü sesler” şeklinde tanımlanmıştır. Ünlüler; dilin öne ve geriye hareket etmesi, dilin yukarıya doğru hareketi, dudakların birleşmesi gibi durumlara bakılarak sınıflandırılmıştır (Hıdırov vd., 1960:10). Dudakların aldığı şekle göre ünlüler yuvarlak ve düz olmak üzere iki gruba ayrılır. Yuvarlak ünlüler /o/, /ö/, /u/, /ü/ dudağın öne doğru çıkmasıyla oluşurken; düz ünlüler /a/, /ä/, /e/, /ı/, /i/ dudaklar düz hâldeyken oluşur. Türk yazı dillerinde görülen en

önemli ses özelliklerinden biri düz ünlülerden sonra düz ünlüler, yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak veya düz geniş ünlülerin gelmesidir. Türkmen Türkçesinde ünlüler dudakların aldığı şekle göre iki bölüme ayrılır: i, i:, e, ä, a, a:, ı, ı: dodaklanmayan “dudaklanmayan” (dudakların şekil almadığı), o, o:, ö, ö:, u, u:, ü, ü: ünlüleri dudak “dudak” (dudakların yuvarlak şekil aldığı) ünlülerdir. Yuvarlaklak ünlüler kendi aralarında geniş dudak ünlüleri /o/, /o:/, /ö/, /ö:/ ve dar dudak ünlüleri /u/, /u:/, /ü/, /ü:/ diye ikiye ayrılır (Weyisov vd., 2010:19).

Çekimler “Ünlüler”	İnce çekimler “İnce ünlüler”	Yogyn çekimler “Kalın ünlüler”	Dar çekimler “Dar ünlüler”	Gen çekimler “Geniş ünlüler”	Dodaklıyan çekimler “Yuvarlak ünlüler”	Dodaklanmayan çekimler “Düz ünlüler”
a,o,u,ı,ü,i,ö,ä,e	ä,ö,ü,i,e	a,o,u,ı	ı,i,u,ü	a,ä,o,ö,e	o,u,ö,ü	a,ä,i,i,e

Türkmen gramerciler dudak uyumunu “Bir kelimedeki ilk ünlü yuvarlaksa kendisinden sonra gelen hecenin ünlüsünün de söyleyişte yuvarlak olmasına dudak uyumu denir.” şeklinde tanımlamışlardır (Söyegov vd., 2017: 17; Täçmiradov, 2002: 81-82). Türkmen Türkçesinde ilk hecedeki yuvarlak ünlü, müteakip hecelerdeki ünlülerin de yuvarlaklaşmasına neden olur. Yuvarlaklaşma konuşma dilinde görülmekle birlikte yazı dilinde gösterilmez. Ünlü yuvarlaklaşması üçüncü heceden itibaren zayıflar (Hanser, 2003: 25). Türkmen Türkçesinde konuşma dilinde /o/, /u/, /ö/, /ü/ ünlüleri sözün son hecesinde işitilse de /u/, /ü/ ünlüleri sözcüğün ikinci hecesinde yazılıp müteakip hecelerde /o/, /u/, /ö/, /ü/ ünlüleri yazılmaz (Hıdırov vd., 1956:38). “Yuvarlak ünlülerden /o/, /ö/ yazıda Türkmençe kelimelerin ilk hecesinden sonra /u/, /ü/, ikinci hecesinden sonra bulunmaz. /u/ ve /ü/ ünlüleri, yuvarlak ünlüyle başlayan ve ikinci hecesinde uzun ünlü bulundurmeyen iki heceli kelimelerin kapalı son hecesinde bulunur. İlk hecesinde yuvarlak ünlü bulunduran bazı iki heceli kelimelerin kapalı son hecesinde de uzunluktan dolayı yuvarlaklaşma görülmez.” (Kara, 1998: 46-47). Sözcüğün birinci hecesinde yuvarlak /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinden biri, kapalı ikinci hecesinde dar-yuvarlak /u/, /ü/ ünlülerinden biri varsa sözcüğün ikinci hecesindeki ünlü kısa söylenmelidir: *uzuk, durmuş, dövür, övüt, ugur, dövük, ogul, sövüt, ümür, bulut, uçgun, odun, ömür, bogun, öküz, üzüm, duruñ, gördük, gördüñiz, oğluñız* vb.

M. Räsänen Türkmen Türkçesinde dudak ünlülerinin sözcüklerin yalnızca birinci ünlüsünde bulunduğunu ileri sürse de F. G. İshakov, Türkmen Türkçesinde birinci hecede bulunan dudak ünlülerinin etkisiyle dar ünlülerin yuvarlaklaştırıldığını söyler. Türkmen edebî dilinde ve Türkmen dilinin

diyalektlerinde dudak uyumu dikkat çekmektedir. Weyisow'a göre, sözcüğün birinci hecesinde bulunan bulunan dudak ünlülerinin etkisiyle sonraki hecelerdeki kısa söylenen dar ünlülerin, geniş ünlülerin hatta sözcüğün sonundaki açık hecesinde bulunan ünlülerin de dudaklandığını vurgular: *oglonlor, okuwçulormuz, guzuloruñ, orto, ödö* vb. (Weyisow, 2008: 38).

Türk lehçelerinin bazılarında /a/, /e/ düz geniş ünlülerinin yuvarlaklaşması dikkat çekicidir. “Başkurt, Tatar, ve Özbek Türkçesinde /a/ ünlüsü yuvarlaklaşabilmektedir.” /A/ ünlüsünün yuvarlaklaşması genel Türkçenin özelliğini teşkil etmektedir. -A ünlüsünün yuvarlaklaşmasının nedenini dilciler substarum “alt katman” teorisi gözüyle bakmakta olup diğerleri ise bunu iç gelişme kanununun bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Birinci görüş taraftarlarına göre Çuvaş lehçesindeki /a/ ünlüsünün yuvarlaklaşmasında esas faktör olarak Çeremiş (Mari) lehçesinin Doğu şivesinin etkisi, Özbekçede Tacikçenin etkisi, Azericede Tat ve Talış lehçelerinin etkisi gibi (Şçerbak, 1998: 57). Substratum teorisini bazı Altay ve Tatar ağızları destekler gibi görünmektedir fakat bu gibi örneklerin yuvarlaklaşma hadisesini açıklamada tek başına yetersiz kalmaktadır. Mesela; “Kırgız Türkçesine daha yakın olan Altay ağızlarında da konuşma dilinde dudak uyumu bozulmakta ve çoklu şekiller (*üye/üyö* “nesil, kuşak”) artmaktadır. Altay ağızlarında kimi zaman dar-yuvarlak ünlülü hecelerden sonra a~o, e~ö değişimleri görülebilmektedir.” (Dilek, 2015: 163-165). Yine Başkurt ağızlarının tesirinde olan Baykıbaş ve Sterlitamak ağızlarında dağınık olarak da çeşitli ağızlarda ikinci ve sonraki hecelerde yuvarlak ünlülerin bulunmasıyla (*kollok~kulluk, tormoş~turmüş* “hayat” vb.) dudak uyumunun bozulduğu görülür (Alkaya, 2014: 104).

/a/ ünlüsünün yuvarlaklaşması saf bir Türk olayıdır diye nitelendiren Türkologlar, seslerin karşılıklı etkileme veya birleşim yönüne, yani /a/ ünlüsünün dudak, gırtlak, ve damakartı ünsüzlerinin komşuluğuna, ilk hecelerdeki ünlülerin etkisine vb. özel bir önem vermektedir (Şçerbak, 1998: 58).

Çağdaş Türk lehçelerinde uzun e ve normal e ünlülerinin yuvarlaklaştığı örnekler rastlamak mümkündür. Örneğin Ana Türkçedeki *ētük* kelimesi Kırgızcadaki *ötük* “çizme”, *bēle-* kelimesi Karaçay-Balkar Türkçesinde *böle-*; Kırgız Türkçesinde *bölö-*; Nogay Türkçesinde *böle-* “kundaklamak” şeklinde ilk hecede bir ses değişimine uğramıştır. Özellikle Kıpçak grubu Türk lehçelerinde (Karaçay-Balkar, Kazak, Kumuk, Kırgız, Nogay gibi) /e/ ünlüsünün dudak ünsüzlerinin etkisiyle ilk hecede /ö/ ya da /ü/ ünlüsüne değiştiği görülür. (Yalçın, 2013:147-157).

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkmen Türkçesinde dudak uyumu konuşma dilinde görülmekle birlikte yazı dilinde yuvarlaklaşmalar gös-

terilmez. Türkmen Türkçesinin imlasında geniş yuvarlak /o/, /ö/ ünlüleri yalnızca sözcüğün ilk hecesinde yazılır. İkinci hecede söyleyişte a~o, e~ö sesine değişir: *toprak* [toprok], *gözel* [gözöl], *okamak* [okomok], *gözlemek* [gözlömök], *oklav* [oklov], *çörek* [çörök], *göreş* [göröş], *goşa-goşa* “çifter çifter, ikişer, ikişer” [gošo-ğšo] *goşatoynaklılar* “ayaklarının ucu iki tırnaktan oluşan koyun, sığır gibi hayvanlar” [goşotoynoklulor], *göçe-göç* “sürekli göç” [göçö-ğöç], *gögebakar* “uzun boyunlu bir kuş türü” [gö:ğö-vakar], *görme-görüş* “birini ziyaret” [görmö-ğörüş], *gös-göni* “dosdoğru” [gös-ğönü], *götör-götör* “birini iki elle tutup havaya kaldırmak” [götör-ğötör] vb.

Bu durum Kırgız ve Kazak Türkçesiyle benzerlik gösterir. Kırgız Türkçesinde ilk hecede yer alan /o/ ünlüsünden sonra gelen yuvarlak ünlüler korunurken /a/ ünlüsü de yuvarlaklaşarak /o/ya döner. Kırgız Türkçesinde /o/ sesini, /o/ veya /u/ takip eder. Yine Kırgız Türkçesinde /ö/ ünlüsünden sonra gelen /ö/ ve /ü/ korunmakta; ayrıca /e/ ünlüsü de /ö/ye dönmektedir: *moyun~boyun*, *konok~konuk*, *coldoş~yoldaş*; *töşök~töşek*, *bölmö~bölme*, *köpölök~kelebek* (Çengel 2017:69). Kazak Türkçesinde de Kazak yazı dilinden farklı olarak a~o, e~ö yuvarlaklaşmalarına rastlanır: *jömört* “cömert”, *sözdörü* “sözleri”, *dönyöde* “dünyada”, *tüyö* “deve”, *örük* “erik”, *böle-* “bele-“ (Tamir, 1989:25-29 ve Koç vd. 2004:69-70). Sözcüğün ikinci veya daha sonraki hecelerinde /a/, /e/ ünlülerinin yuvarlaklaşması Teke, Alili, Gökleñ, Sarık, Çovdur, Garadaşlı, Yemreli diyalektleri ile Kafkas Yomutlarının ağızlarında görülür. İkinci hecede /a/, /e/ ünlüleri Nohur, Hasar, Änew, Kıraç, Sakar, Arabacı, Kerki diyalektlerinde yuvarlaklaşmaz (Nurmuhammedov, 2013: 280).

Türkmen Türkçesinde ilk hecede yuvarlak ünlülerden biri, müteakip hecelerde uzun /a/, /ä/, /ı/, /i/ ünlüleri varsa yuvarlaklaşma görülmez: *öñdä:ki* [öñdä:ki], *soga:p* “sevap” [soga:p], *döwra:n* “devran” [döwra:n], *uzı:n* [uzı:n], *üçi:n* [üçi:n] (Nurmuhammedov, 2013:220). İkinci hecedeki /a/, /e/ ünlüleri uzunsu yuvarlaklaşma olmaz: *tumak* “kibirli” [tuma:k], *tupan* “tufan, fırtına” [tupa:n], *turap* “kum, toprak” [tura:p] vb.

Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde ilk hecede /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinden biri müteakip hecelerde kısa /a/, /e/ ünlülerinden biri varsa kural değişmez yine /a/, /e/ ünlüleri yuvarlaklaşır. İkinci hecede uzun /a/, /e/ ünlüleri varsa yuvarlaklaşma görülmez: *söhbət* [söhböt], *sure* [sürö], *mo:lla* [mollo], *dova:m* [dova:m], *gurba:n* [gurba:n], *coga:p* [coga:p] (Nurmuhammedov, 2013: 230).

İki heceli olup ilk hecesinde /o/, /ö/ ünlülerinden biri, açık son hecede /a/, /e/ ünlülerinden biri varsa son hecedeki ünlü söyleyişte yuvarlaklaşır: *gövre* “gövde” [gövrö], *dolma* “dolma” [do:lmo], *dökme* [dökmö], *bogma*

[bogmo], *düye* “deve” [düyö], *tomaşa* “oyun” [tomoşo], *kölege* “gölge” [kölögö].

İlk hecesinde /o/ veya /ö/ ünlülerinden biri, müteakip hecelerin herhangibirinde /a/ veya /e/ ünlüsü bulunan çok heceli sözcüklerdeki yuvarlaklaşmayı şu şekilde şematize edebiliriz:

/O/ + /A/ + /I/ → /O/ + /Ö/ + /U/ *gönderiş* [gönnörüş], *oslagsız* “beklenmedik” [oslogsuz]

/O/ + /A/ + /A/ → /O/ + /Ö/ + /O/ *göreşgen* “güreşen” [göröşgön], *söylemek* [söylömök]

/O/ + /U/ + /A/ → /O/ + /U/ + /O/ *söyülmek* “sevinmek” [söyülmök], *ötülmek* “geçilmek” [ötülmök]

/O/ + /U/ + /I/ + /A/ → /O/ + /U/ + /U/ + /O/ *ötürilmek* “bir şeyin içinden geçirilmek” [ötürülmök]

/O/ + /A/ + /A/ + /I/ + /A/ → /O/ + /O/ + /O/ + /U/ + /O/ *övezine* “yerine” [övözünö]

Uzunluk dar-yuvarlak ünlülerde dudak uyumunu değiştirmez. İkinci hecedeki dar ünlü, imlada düz ünlü harfle yazılır ama yuvarlak ünlüyle söylenir: *ukınıñ* “uykunun” [u:kuynuñ], *müdir* “müdür” [müdüyr] gibi. Kısa söylenen dar-yuvarlak ünlüler /u/, /ü/ birinci ve müteakip hecelerde yazılabilir: *gördüler*, *güldürmek*, *örüzmek*, *odun* [o:dun], *özüm* [ö:züm], *ogullar* [ogullor], *öküzler* [öküzlör], *üzümçilik* [üzümçülük], *güllerimiz* [güllörümüz] vb. (Söyegov vd., 2017:17-18).

İlk hecesinde /u/, /ü/ ünlüsü bulunan sözcüklerin ikinci ve müteakip hecesinde kısa /a/, /e/ ünlülerinden biri varsa ikinci hecedeki /a/, /e/ ünlüleri yuvarlaklaşır: *sualmak* “sıvanmak” [suvolmok], *suvlak* “sulak” [suvlok], *turma* “durma” [turmo], *tutaşma* “tutuşma” [tutoşmo], *tüpeñ* “tüfek” [tüpöñ], *tüteme* “tütme” [tütömö], *yumşak* “yumuşak” [yumşok], *yummak* [yummok], *buysanmak* “kendine güvenmek” [buysonmok], *bükmek* “bükmek” [bükmök], *üfleme* “üfleme” [üflömök], *üleşme* “paylaşmak” [ülöşmök], *ugradılmak* “bir tarafa gönderilmek” [uğrodulmok] vb.

İlk hecede /o/, /ö/ ikinci hecede /u/, /ü/ diğer kapalı ya da açık hecede kısa /ı/, /i/ ünlülerinden biri varsa son hecedeki /ı/, /i/ ünlüleri yuvarlaklaşır: *goñşuluk* “komşuluk” [goñşuluk], *öñürti* “ilki, önceki” [öñürtü], *toyçuluk* “düğün yapılan yer” [toyçuluk], *sövütlük* “söğütlük” [sövütlük], *söyğüli* “sevilen” [söyğüli], *düşümlü* “uygun, elverişli” [düşümlü], *gövünli* “istekli” [gövünlü] vb.

Birinci ve ikinci hecelerde /u/ veya /ü/ diğer kapalı ya da açık hecede kısa /ı/, /i/ ünlülerinden biri varsa /ı/, /i/ ünlüleri dar yuvarlaklık /u/, /ü/ ünlülerine değişir: *du:zçulluk* “tuzlu şeyleri sevmek” [du:zçulluk], *düşün-*

diriş “düşündürüş” [düşünnürüş], *düşünüş* “düşünme durumu” [düşünüş], *düşürüş* “düşürme” [düşürüş], *tutukluk* “açık, duru olmayan” [tutukluk] vb.

Eğer ilk hecede /u/, /ü/ ikinci hecede /ı/, /i/ ünlülerinden biri varsa ve sözcüğe ünlüyle başlayan bir ek getirilirse ikinci hecedeki /ı/, /i/ ünlüleri /u/, /ü/ ünlülerine değişir: *süri*>*sürüsü*, *guzı*>*guzuda*, *duygı*>*duygunun* vb.

Birinci ve ikinci hecede yuvarlak ünlü, son hecede +İlk yapım eki varsa son hecedeki dar ünlüler söyleyişte yuvarlak, yazı dilinde dar /ı/, /i/ ünlüsü ile yazılır: *ömürlük* “ömürlük” [ömürlük], *guşçuluk* “kuşçuluk” [guşşuluk], *sıvsuzluk* “susuzluk” [sıvsuzluk] vb. İki veya daha fazla heceli sözcüklerin ya da birleşik sözcüklerin sonundaki +İlk yapım ekindeki /ı/, /i/ ünlüleri yazı dilinde dar, söyleyişte yuvarlak /u/, /ü/ ünlülülerine değişir: *üfleme-klik* “üfleme işi” [üflömöklük], *üfle-yiş* “üfle-yiş” [üflöyüş], *ülpüldemeklik* “salınmak” [ülpüllömöklük], *somalmazlık* “dik durmazlık” [somolmozluk] vb.(Weyisov vd., 2010: 20).

İlk hecede /o/, /ö/, /u/, /ü/ ikinci hecede dar-yuvarlak /ı/, /i/ ünlüleri varsa ikinci hecedeki /ı/ ve /i/ ünlüsü dar ünlülü yazılır fakat söyleyişte yuvarlaklaşır: *törpi* “törpü” [törpü], *yörüş* “yürüyüş” [yörüüş], *umut* “umut” [umuyt], *görüp* “görüp” [görüyp], *müdür* “müdür” [müdüyr], *üçin* “için” [üçüyn] *bütün* “bütün” [bütüyn], *mümkün* “mümkün” [mümküyn], *söygi* “sevgi” [söyğü] vb.

İlk hecede /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerinden biri varsa ikinci hecede uzun söylenen /ı/ ünlüsü yazı dilinde yuvarlak değil dar ünlülü yazılır. Konuşma dilinde ise yuvarlaklaşmaz (Taçmıradov, 2002:82): *uzı:n* “uzun”, *uslı:p* “üslup”, *ogrı:n* “gizli”, *ucı:psız*, *toylı* “karnında çocuk olan, gebe” *govı:ñız* vb. İlk hecesinde /o/, /ö/, /u/, /ü/ olan sözcüklere (göz, söz gum, suv, yüz, çöz, düz, buz) /u/ ya da /ü/ ünlülü iyelik ya da yapım eki getirildiğinde ikinci hecedeki ünlüler dar-yuvarlak yazılır: *gözüm*, *sözlük*, *gumluk*, *sıvsuz*, *yüzün*, *çözgüt*, *düzgün*, *buzluk* vb.

İlk hecesinde yuvarlak /u/ ya da /ü/ ünlüsü bulunup ikinci hecesinde /ı/, /i/ ünlüleri olan (guzı, künci, gumrı, köpri, toty, tüvi vb.) cins adlara +IAr çokluk eki, teklik 3. şahıs iyelik eki, bulunma hâli eki, ayrılma hâli eki getirildiğinde bu eklerden önceki ünlüler daralmaz, yuvarlak ünlüyle yazılır: *guzular* “kuzular”, *guzusı* “kuzusu”, *guzudan* “kuzudan”; *küncüler* “susamlar”, *küncüsü* “susamı”, *küncüde* “susamda”.

Birinci hecesinde /o/, /ö/ ünlüsü, ikinci hecesinde /ı/, /i/ ünlüsü olan sözcüklere -da, -de enklitiği getirildiğinde, açık hecenin sonunda /u/, /ü/ ünlüleri değil /ı/, /i/ ünlüleri bulunur: *boldı-da*, *sürdi-de*, *övdü-de*, *gördü-de*, *goydı-da*, *sovdı-da*.

Türkmen soyadlarına bakıldığında yazı dilinde ikinci hecede /ı/, /i/ ~ /u/, /ü/ ünlülerinin yazımı konusunda bir tutarlılık olmadığı ünlülerin ikili kullanımı olduğu görülmektedir: *Magtımguludan~Magtımgulıdan, Durdumurat~Durdımurat, Dürlü-gözel~Dürligözel* vb.

Toprak, turpça “bir bitki çeşidi”, köprü, gudrat, köpürtmek gibi iki ya da ikiden fazla heceli kelimelerin ortasında söyleyişte dar yuvarlak bir ünlü getirilir ve yuvarlaklaşma ortaya çıkar: topurok, turupço, köpürü, gudurat, köpürötmök vb. Bu sözcükler yazı dilinde ise sözcük toprak, yaprak, köpri, gudrat şeklinde yazılmalıdır. Türkmen dilinde a~u nöbetleşmesine oldukça sık rastlanır: *ça:ga~çu:ga, garrı~gurri, gara~gura, şakur~şukur, akır~ukur, gatı~guti, pasır~pusur* vb. Yine Türkmen diyalektlerinde o~u/o~ü nöbetleşmesine sık rastlanır: *so:ltan~su:ltan* (Ersarı, Salır, Sarık, Göklen diyalektleri), *coga:p~cuga:p* (Nohur, Kıraç, Änev, Hasar), *govka~guvka, gorkı~ürki, çommak~çümme, hoñurdamak~hüñürdemek* vb. (Veyisov, 2008:45-46).

Standart yazı diline gelecek olursak Türkmen Türkçesinde dudak uyumuna uyan kırka yakın ek vardır. Bu eklerin bazıları şunlardır: -lık/-lik/-luk/-lük, -çılık/-çilik/-çuluk/-çülük, -gıç/-giç/-guç/-güç, -ın/-in/-un/-ün, -gın/-gin/-gun/-gün, -ıcı/-ici/-ucu/-ücü, -ış/-iş/-uş/-üş, -ık/-ik/-uk/-ük, -ındı/-indi/-undı/-üندی, -gıt/-git/-gut/-güt, -ım/-im/-um/-üm, -ıldı/-ildi/-uldu/-üldi, -ılda/-ilde/-ulda/-ülde, -ın/-in/-un/-ün, -ıncı/-inci/-uncı/-ünci, -ıl/-il/-ul/-ül, -sıra/-sire/-sura/-süre, -mıka/-mikä/-muka/-mükä, -sız/-siz/-suz/-süz, -çıl/-çil/-çul/-çül, -gır/-gir/-gur/-gür, -ışdır/-ışdır/-uşdur /-üşdür, -ıp/-ip/-up/-üp, -dır/-dir/-dur/-dür, -mış/-miş/-muş/-müş, -dık/-dik/-duk/-dük vb.

Dudak uyumuna uyan çekim ekleri ise şunlardır: Teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri (-ım/-im/-um/-üm, -ıñ/-iñ/-uñ/-üñ, -ımız/-imiz/-umız/-ümüz, -ıñız/-iñiz/-uñız/-üñiz), -ıñ/-iñ/-uñ/-üñ ilgi hâli ekleri, -dım/-dim/-dum/-düm, -dık/-dik/-duk/-dük, -dıñ/-diñ/-duñ/-dün, dıñız/-diñiz/-duñız/-düniz bilinen geçmiş zaman+şahıs ekli yapılar.

Dudak uyumuna uymayan eklerin çoğu Arapça veya Farsça ekler olup bunların çoğu uzun ünlülüdür: -a:na, -a:şa, -gär vb. Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin birinci hecesinde yuvarlak ünlülerden biri, diğer hecesinde /a/, /e/ ünlülerinden biri konuşma dilinde dudak uyumu görülür. İkinci hecede uzun ünlü bulunması hâline bu uyum bozulur. *Söhbət* [söhböt], *mollo* [mo:llo], *du:ta:r* [du:ta:r], *dova:m* [dova:m] vb. (Nurmuhammedow, 2013:230-277). -vul, -vül, -vuk, -vük eklerinin başındaki diş-dudak v ünsüzünün etkisiyle kelimedeki dudak uyumu bozulur: *garavul* “bekçi”, *gaytavul* “karşılık, cevap”, *yapıldavuk* “parlak, parıldayan” (Kara, 2012:42). Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde görülen dudak benzeşme-

si tam olmamakla birlikte alıntı kelimelerin çoğunda dudak benzeşmesi görülmektedir: *pukara* “fakir” [pukora:], *pursat* “fırsat” [pursot], *ovadan* “güzel” [ovodon], *dessurlar* “gelenekler” [dessu:rlor], *müdürlik* [müdür:lük], *şükürli* “minnettar” [şükürlü] vb. (Clarck, 1998: 52). Arapça ayın’lı kelimeler Türkmen Türkçesinde kullanılırken genellikle ünlü uyumuna tabi tutulmuştur: *’adavet>adavat*, *aded>adat* vb. (Karasoy, 1998: 399). Dudak uyumunu yazıda bozan bir kullanım da /w/ dudak arası ünsüzünün kendisinden sonraki ünlüyü yuvarlaklaştırma özelliğidir: *yasawul* “yol güvenliğini sağlayan asker”, *jürlewük* “düdük” vb. (Yıldırım, 2017: 36).

Sonuç

Yuvarlaklaşma; düz bir ünlünün yanındaki dudak ünsüzünün veya söz içindeki yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak sıradan bir ünlüye dönüşmesi olayıdır. Türkmen Türkçesinde yazı dilinde gösterilmeyen yuvarlaklaşmalar yalnızca konuşma dilinde görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki yuvarlaklaşmalar sözcükteki ünlülerin kalınlık veya inceliğine, geniş veya darlığına, uzunluğuna veya kısalığına, sözcüğün hecelerinin açık veya kapalı olmasına, hece sayısına, sözcüğe gelen eklere, konuşurun konuştuğu diyalektin ses özelliklerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin açık heceli bir sözcüğün sonundaki /ı/, /i/ ünlüleri yuvarlaklaşmaz. Dudak ünlülerinin ikinci, üçüncü ya da ikinci ve üçüncü hecelerden itibaren gevşediği tartışmalı bir konu olup diyalekt çalışmalarında bu konuya da değinilmesinde fayda vardır.

Yuvarlaklaşma hadisesi; ilk hecede yuvarlak ünlülerden biri, müteakip hecelerde uzun /a/, /ä/, /ı/, /i/ ünlüleri varsa görülmez. Kısa /ı/ ve /i/ ünlüleri sözcüğün ikinci hecesinde yuvarlaklaşabiliyor. Sözcüğün ikinci veya sonraki hecelerinde /a/, /e/ ünlülerinin yuvarlaklaşması bazı Türkmen diyalektlerinde görülür. Türkmen Türkçesinde ikinci heceden sonra /u/, /ü/ ünlüleri bulunmaz. /u/, /ü/ harfleri yuvarlak ünlüyle başlayan ve ikinci hecesinde uzun ünlü bulundurmeyen iki heceli kapalı hecenin son hecesinde bulunabilir. İlk hecesinde /o/, /ö/ ünlüleri bulunan kelimelerin ikinci hecelerindeki yuvarlak ünlüler söyleyişte /a/, /e/ ünlülerine değişir. Türkmen Türkçesinde sözcüklere getirilen kırka yakın ekte dudak uyumu görülmekle birlikte özellikle alıntı ve uzun ünlülü bazı eklerde uyum bozulmaktadır.

Çağdaş Türk Lehçelerinde Kazak, Kırgız, Altay ağızları, Bazı Tatar ağızlarında yuvarlaklaşmalar görülmekle birlikte tarihî lehçelerden Türkmen Türkçesinin etkilendiği Çağatay ve Kıpçak Türkçesinde görülmektedir. Kimi Türkmen diyalektlerinde görülen yuvarlaklaşma hadisesinin Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinin de etkisi olduğu düşünülebilir.

İşaretler

A a, e ünlülerini gösterir.

ä açık e sesi

I ı, i ünlülerini gösterir.

ñ nazal n sesi

O o, ö ünlülerini gösterir.

U u, ü ünlülerini gösterir.

: uzunluk gösterir

[] konuşma dilini gösterir.

~ ünlüler arasında değişimi ya da nöbetleşmeyi gösterir.

Kaynakça

Alkaya, E. (2014). *Mişer Tatar Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Azimov, P., Sopiyeve G., Göññäyev Y., Veyisov B., Ziyayev N. (2011), *Türkmen Dili, Mugallımcılık Mektepleri Üçin Okuv Kitabı*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı.

Azimov, P.; Hıdırov M. H.; Sopiyeve G. (1960). *Häzirki Zaman Türkmen Dili*. Aşgabat: Türkmen Dili Kafedrası.

Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clark, L. (1998), *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Çommadov, O (2010). *Türkmen Diliniñ Dialektlerinde Sözde Yüze Çıkyan Ses Üytgemeleri*, Aşgabat: Türkmenistanıñ Iımlar Akademiyasınıñ Magtımgulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.

____ (2011). *Şive Maglumatları Dilimiziñ Tarihiniñ Çeşmesidir*. Aşgabat: Türkmenistanıñ Iımlar Akademiyasınıñ Magtımgulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı.

Çengel, H. K. (2017). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilek, F. G. (2015). *Güney Sibırya Altay Türkçesi Ağızları Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Eckmann J. (2013). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Haz. O. Fikri Sertkaya. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hanser, O. (2003). *Türkmençe El Kitabı* (Çev. Zühal Kargı Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:17.

Hıdırov M. H.; Begencov K. (1956), *Häzirki Zaman Türkmen Dili Fonetikası*. Aşgabat: Turkmenistan SSR Iımlar Akademiyası Dil ve Edebiyat İnstitutı.

Hıdırov M. H.; Begencov K. (1960). *Häzirki Zaman Türkmen Dili-Fonetika*. A. M. Gorkiy Adındaki Türkmen Döwlet Universiteti, Aşgabat: Türkmen Dili Kafedrası.

İnan, A. (1964). "Kazak ve Kırgız Yazı Dillerinde Dudak Benzeşmesi (Labial Attraksiyon Meselesi)". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 67-76.

- Kara, M. (1998). “Türkmen Türkçesinde Ünlü Uyumları”, *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, 19, 44-50.
- _____ (2012). *Türkmen Türkçesi Grameri*. Etkileşim Yayınları: İstanbul.
- Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasoy, Y. (1998). “Türkmen Türkçesine Arapçadan Geçen Ayın’lı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi*, 5, 397-432.
- Kartallıoğlu, Y. (2007). “Tanzimat Gramerlerinde Bazı Eklerin İmlası ve Dudak Uyumu ile İlgili Uyarılar”, *Bilgi*, Güz, 43, 85-106.
- Koç, K.; Doğan, O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1994). *Güney-Batı Anadolu Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nurmuhammedow, A. (2013). *Türkmen Dilinde Sözüň Singarmonizm Hadisası*. Aşgabat: İlim Neşriyatı.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özek, F. (2014). *Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Savran, H. (2018). “Türk Dilinde Yuvarlaklaşma Olayı ve Dudak Uyumu”. *Türkbilgi*, 35, 89-96.
- Söyegov, M.; Arnazarov, S. (2017). *Örneklî Türkmençe Gramer*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Şerbak, A. M. (1998). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Çev. Enver Mahmut Yılmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tamir, F. (1989). *Barköl’den Kazak Türkçesi Metinleri-Gramer-Metin-Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Täçmiradow, T. (2002). *Häzirki Zaman Türkmen Dili Fonetika*. Aşgabat: İlim.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Veyisov B. (2008). *Türkmen Diliniñ Tarihi*. Aşgabat.
- Veyisov B.; Babayeva G. (2010). *Türkmen Dili (Praktikum)*. Aşgabat: Türkmenistanın Bilim Ministirligi Magtimgulı Adındaki Türkmen Döwlet Universiteti.
- Yalçın, S. K. (2013). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, H. (2017). *Türkmen Türkçesi Grameri* (Ses ve Şekil Bilgisi). Ankara: Sonçağ Matbaacılık Ltd. Şti.

Taranan Sözlükler

- Aşırov, A.; Geldiyev R. (2013). *Gadımı Türkmen Diliniñ Sözlügi*. Aşgabat: Türkmenistanın İlimler Akademiyasının Milli Golyazmalar İnstitutı.
- Hamzayev, M. Y. (1962). *Türkmen Diliniñ Sözlügi*. Aşgabat: Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Dil Bilimi İnstitutı. Kıyasowa, G.; Geldimıradow A.; Durdıyew, H. (2016), *Türkmen Diliniñ Düşündürişli Sözlügi*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşiriyat Gullugi.

Extended Summary

Standard Turkmen was formed primarily on the basis of the dialects spoken by Teke and Yomut groups of the Turkmen people. Turkmen vowels are classified into front and back vowels based on the position of the tongue and place of production of a vowel in the mouth. Turkmen vowel system is perfectly symmetric for back vs. front vowels; for all the back vowels, there is a front variant, and vice versa, as is illustrated below: Back: a, o, u, y; Front: ä, ö, ü, i Vowel harmony is a phonological process which determines what vowel will appear in all but the first syllable of a word. Vowel harmony is one of the most important phonetic rules of Turkmen. I. Front-back harmony: In this harmony, a back vowel is followed by a back vowel and a front vowel is followed by a front vowel in a word. However this harmony is broken within loanwords that borrowed from other languages and compound words that are formed from two separate word. II. Rounded-Unrounded Harmony: If the first syllable of a word contains a rounded back or front vowel, then all subsequent syllables contain rounded back or front vowel, then all subsequent syllables contain rounded back or front vowels.

One very interesting feature of Turkmen is that all vowels can be divided into two groups: the front vowels (*inçe çekimli sesler*) and the back vowels (*yogin çekimli sesler*). Front vowels are pronounced higher in the throat and are more nasal, while back vowels are pronounced lower in the throat and are more guttural. In Turkmen, if the first vowel in a word is a front vowel, the rest of the vowels in the word and in suffixes added to the word must also be front vowels. Similarly, if the first vowel in a word is a back vowel, then any subsequent vowels must also be back vowels. In short, front vowels go with front vowels and back vowels go with back vowels. However, this vowel harmony can be broken within international, borrowed and compound words.

In these cases, consistent with the general rule for vowel harmony in Turkmen, the final vowel of the word determines the vowel harmony for suffixation.

Verbs in Turkmen adhere consistently to vowel harmony. All verbs belong to one of two groups determined by their infinitive forms: those ending in *-mak*, and those ending in *-mek*. The suffixes for all *-mak* verbs have only back vowels, whereas only front vowels will be found in the suffixes of *-mek* verbs. Examples of this will follow in the explanations of verb tenses. In addition to being divided into front and back, vowels can also be divided into rounded and open vowels. Rounded vowels (*dodak cekimliler*) are pronounced using the lips: o, ö, u, ü. Unrounded vowels (*dodaklanmayan cekimliler*) are pronounced further back in the mouth: a, ä, e, i, y. If a word has a rounded vowel in the first syllable, its second syllable (and therefore any ending you affix to a one syllable word) usually also contains a rounded vowel. Thus if the first vowel is an *-al-* (*almak*), the vowel in the ending will be another open vowel *-y* (*aldym*). But if the first vowel is an *-ol-*

(bolmak), the vowel in the ending will be rounded (boldum). In addition, words whose spellings do not follow the rounded vowel rule (üçin, müdir, olar, çörek) are often pronounced in a way that follows the rule (üçün, müdür, olor, çörök). However, a rounded vowel never appears in the third syllable of a word (düşündim, ýuwundym), although it may be pronounced as though it did. Turkmen speakers apply the rule of rounded-unrounded harmony differently to the vowels ı, i: and i, i:. Generally, application of the labialisation rule is consistent in short vowels i, i: in all syllables, whether open or closed, and to the short vowel /ɪ/ in closed syllables: umit, müdir, bütün, süyci, öli, bö:lüm, boyun, gördi etc.

Turkmen has borrowed numerous words from Persian and Arabic, which are languages without vowel harmony. The majority of the Persian and Arabic borrowings have been assimilated into the Turkmen sound structure, so that they conform to the back-front rule of vowel harmony: söhbet [söhböt], mollo [mo:llo], du:ta:r [du:ta:r], dova:m etc.

